

О.О. БАКОВЕЦЬКА

КАТОЛИЦЬКА ОСВІТА В УКРАЇНІ В КІНЦІ XVIII – ПЕРША ЧВЕРТЬ XIX СТ.

В статті висвітлено стан католицької системи освіти в Україні. Особливу увагу приділено характеристиці окремих типів навчальних католицьких закладів. Визначено етапи розвитку католицьких навчальних закладів в кінці XVIII – початку XIX століття.

Ключові слова: *школа, єзуїтський колегіум, система освіти, едукативна комісія, фондуш.*

Розвиток сучасної системи освіти потребує детального вивчення досвіду формування освітньої галузі в Україні, що в значній мірі актуалізує обраний напрям дослідження. В зв'язку з особливостями історичного розвитку українських земель, католицька освіта мала значний вплив не тільки на формування світоглядних позицій молодого покоління. Освітні заклади, система навчання і виховання римо-католиків, залишили значний відбиток у формуванні вітчизняної системи освіти. Період кінця XVIII – початку XIX століття є багато в чому показовий для характеристики католицьких освітніх закладів. Саме в цей час католицькі школи, колегіуми, що раніше перебували в межах Речі Посполитої, опинились в межах Російської імперії. Як це не парадоксально, католицька освіта переживає період значного піднесення в Україні в перші десятиліття XIX ст. В той же час даний етап стає останнім в історії розвитку системи католицьких освітніх закладів на території України.

Метою статті є спроба визначити основні тенденції розвитку католицької освіти в Україні в кінці XVIII - поч. XIX ст.

Останнім часом в українській історіографії з'явилася ряд досліджень, присвячених історії окремих навчальних закладів, зокрема католицьких. В них розглянуто становлення і розвиток освітніх установ, висвітлено вплив приватних осіб на розвиток системи освіти, розглянуто формування бібліотечної системи в освітній галузі. Насамперед це роботи Н.А.Сейко [14], Т.Голдак [3], Л.Анохіної [1], Р.Голій [4], С.Коляденко [7], І.Мілясевич [9].

Основою католицької освіти в українських землях були єзуїтські колегіуми. Система освіти, розроблена єзуїтськими педагогами виявилася не просто якісною, а високоефективною. Тому дані навчальні заклади користувалися значним попитом не лише серед молоді католицького віросповідання, але й серед представників православного табору.

Ключовою ідеєю єзуїтської шкільної системи освіти було особистісно орієнтоване навчання. Основа освітньої моделі мала умовно кілька важливих складових. 1 *Принципи виховання.* Згідно з основними правилами ордену процес виховання мав будуватися на м'якості і доброті педагогів, а також визнанні авторитету учня, прояву пошани до нього, як до особистості із своїми достоїнствами. Покарання розглядалося як крайній, виключний захід. Стосунки між учнем і педагогом мали ґрунтуватися лише на доброзичливості і любові. Особливу увагу приділяли ролі побожного життя вчителя в якості прикладу для наслідування. 2 *Мотивація.* В якості стимулу для навчання єзуїтами використано принцип змагальності в найрізноманітніших формах. 3 *Процес навчання.* Колегіуми спеціалізувалися насамперед на гуманітарній освіті, в якій акцент робили на вивченні латинської мови. Рівень вивчення мови мав надавати можливість учню вільно і красиво виражати свої думки. Риторика, а також вивчення творів грецьких і римських класиків – ще один з основних елементів шкільної єзуїтської освіти. Значно менше єзуїти приділяли уваги вивченню богословської літератури, зокрема освоєнню закону Божого відводилась лише одна година на тиждень. Набожність учнів вони виховували через емоційну сферу, залучаючи їх до театралізованих вистав, церковних процесій, роботи церковних братств. 4 *Індивідуальний підхід.* Характерною рисою єзуїтської системи освіти стало вміння знаходити таланти, працювати з ними, постійно підтримуючи і

розвиваючи. З цією метою при школах створювали щось на зразок сучасних наукових гуртків [8,с.205-207]. Індивідуальна, позаурочна робота з учнями є одним з елементів цієї системи освіти. Це є свідченням якісної педагогічної моделі а також високого рівня освіченості її викладачів.

В межах України, що потрапила до складу Російської імперії, єзуїтські колегіуми працювали в Кам'янці-Подільському, Києві, Кременці, Луцьку, Острозі, Овручі, Житомирі. А.Гожальчинський, автор статті «Иезуитские школы в юго-западной России» писав «...виховання молоді в межах південно-західної Росії повністю перебувало в руках єзуїтів, - і це існувало не лише тому, що інші школи були дуже малочисельні, але й тому, що єзуїтський метод був прийнятий в інших школах, котрі не знаходились під їх управлінням» [2, с.110].

Окремо увагу варто звернути на історію Кам'янець-Подільського єзуїтського колегіуму, будівля якого в наш час стала частиною історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Освітній заклад для дітей шляхти місіонери відкрили ще в 1610 році. Він складався з двох частин – школи і колегіуму. При колегіумі була власна бібліотека, театр, окрема зала для декламування. Колегіум перетворився в освітній центр для молоді Поділля, який займав кілька будівель, що з'явилися протягом XVII-XVIII століть. Однак, після рішення папи скасувати орден, все майно єзуїтів, в тому числі і будівлі колегіуму, перейшли до рук едукативної комісії. Школа опинилась в управлінні монахів-театинців. Але вже через два роки, в 1778 році монахи залишили школу, поїхавши з міста. З 1783 по 1793 роки колегія підпорядковувалась Віленській єзуїтській академії. Однак після приєднання земель до Російської імперії школу закрито. Відновлено її роботу лише в 1797 році, після підпорядкування Краківській академії. На той момент це була шестикласова школа. Викладали в ній колишні вчителі-єзуїти. Також запрошувались професори з Краківської академії. У 1803 році школа знов перепідпорядкована Віленському університету. В 1814 році колишній єзуїтський навчальний заклад перетворено в чотирикласну повітову школу, яку закрили з усіма іншими польськими католицькими навчальними закладами в 1831 році [6,с.338-344].

Серед південних міст України, в яких відкрито єзуїтські колегії, можна виділити Одесу. Саме в цьому місті діяльність ордену виявилась найбільш успішною, порівняно з іншими населеними пунктами регіону. В 1802 році єзуїти заснували в місті приходську школу при римо-католицькій церкві. У 1805 році Товариство Ісуса, при підтримці Ришельє, відкрило чоловічий та жіночий пансіони. Чоловічий пансіон отримав назву Одеський шляхетний інститут. Програма навчання в закладі була набагато ширшою ніж в інших гімназіях і колегіумах. На старших курсах додатково викладали філософію, юриспруденцію, комерцію. В ньому юнаки, окрім вивчення дисциплін за програмою, проходили також військову підготовку [17]. 12 березня 1808 року інституту даровані привілеї, які мали лише аристократичні учбові заклади імперії. Зокрема, при працевлаштуванні випускників інституту на військову службу приймали без додаткових іспитів і через три місяці їм надавали звання офіцерів [13, с.111-112]. У 1817 році, за планом абата Ніколя, Одеський шляхетський інститут об'єднано з Одеською комерційною гімназією і 7 січня 1818 року перетворено в Рішельєвський лицей [16,с.3]. Абат Домінік-Шарль Ніколь, уродженець Нормандії, переїхав з Франції разом із родиною дипломата графа Шуазель-Гуффе до Санкт-Петербургу в якості вихователя його дітей. В столиці імперії він відкрив навчальний заклад для дітей з шляхетних родин [10,с.96]. Через цей пансіон абат Ніколь зажив собі значної слави. В ньому одержали освіту діти багатьох впливових родин того часу: Новосільцових, Несельроде, Кочубеїв, Бенкендорфів та ін. [12,с.275]. Згодом він переїхав до Одеси на запрошення свого давнього знайомого герцога Ришельє в якості візитатора католицьких церков південних провінцій імперії. Його ініціатива відносно об'єднання двох навчальних закладів і створення Рішельєвського лицей отримала підтримку навіть з боку імператора. 2 травня 1817 року Олександр I затверди Устав лицей, «першого вищого учбового закладу на півдні України, і першим директором його призначено абата Ніколя». Членами правління цього навчального закладу були такі впливові особи, як Херсонський генерал-губернатор граф Ланжерон та одеський комендант генерал-майор Кобле [5,с.177]. Поет К.Н. Батюшков, який на той час перебував в Одесі, в листі до О.І. Тургенева так описував свої

враження від лицю - «Скажу вам по совісті: лицей є найкращою прикрасою Одеси, точно так як Одеса - найкраще місто після столиці..., а Ніколь – людина, що посивіла в добрі та праці... Я розмовляв з родичами дітей: всі вони освічені і добрі люди, які говорять про нього з вдячністю... Я бачив кілька родичів в Москві... Всі вони хвалили лицей і дякували за нього...»[10,с.96]. В 1865 році на базі Рішельєвського лицю відкрили Новоросійський університет.

Просвітницька діяльність ордену активно проводилась в українських землях, що знаходились в межах Австро-Угорської імперії. У 1886 році в місті Хирів при підтримці держави, приватних осіб та церковних діячів відкрито конвікт або інтернат. «У той час це було безпрецедентною подією у австрійському шкільництві, а досвід та мета навчально-виховної системи єзуїтів, викладені в програмному документі «Ratio Studiorum» (1599 р.), були застосовані в повному обсязі» [17]. Товариство відкрило також місійні станції, а згодом збудувало колегії, каплиці, костьоли в Самборі, Станіславі, Чернівцях, Львові.

Окрім єзуїтських навчальних закладів, також діяли в Україні школи базиліан (василіан) та піарів.

Серед навчальних закладів даного типу можна виділити школу у м. Володимирі, яка мала давню і складну історію. Почалася вона з православної парафіяльної школи, яка після 1596 року перетворилась в уніатську школу. А з другої половини XVII століття навчальний заклад було передано в опіку монахам-василіанам. За системою освіти школа наближалася до єзуїтських колегіумів. Згідно із привілеями Августа III і Станіслава Августа, виданих у 1746 і 1768 роках відповідно, школу перетворено на колегіум, який за статусом мав рівень середнього навчального закладу. Володимирський колегіум зажив собі доброї слави. У різні роки кількість учнів в ньому коливалася від 300 до 600 осіб. Вихованці, які в основному були нащадками шляхетських родів і уніатського духовенства, виховувались у католицькому дусі. Після третього поділу Польщі та появи в регіоні представників російської адміністрації, школа стала повітовою. Її перейменовано в п'ятикласне училище, що підпорядковувалось Віленському навчальному округу. Однак система освіти не змінилася, викладання велося польською мовою. А основна частина учнів за віросповіданням була католиками [11, с.22-24]. Так тривало до 1831 року – моменту, коли вибухнуло польське повстання. Його наслідком стало масове закриття католицьких навчальних закладів, зокрема і школи у м. Володимирі.

Після ліквідації ордену єзуїтів, в Речі Посполитій створено едукативну комісію, або Комісію Народної освіти. Метою органу було провести інвентаризацію майна ліквідованого ордену і передати його на потреби народної освіти. Також в плані роботи новоствореного державного органу була реформа освіти. Результатом стала поява нової системи освітніх закладів, які частково відкривалися на основі колишніх єзуїтських колегіумів, а також на території монастирів та маєтків, що належали ордену.

Наслідком діяльності комісії в 70 – 90-х роках XVIII ст. став поділ території держави на учбові округи. Кожен округ представляв головний навчальний заклад. Також округи в свою чергу ділилися на підокруги. Система освітніх закладів складалася з шестикласних шкіл з 7-річним курсом навчання, підокружних шкіл з трьома класами і 6-річним курсом навчання. Крім того в кожній парафії працювали парафіяльні школи: вищі – в містечках, нижчі – в селах [7,с.14].

З переходом Правобережної України до складу Російської імперії, стан освіти в регіоні значно погіршав. В 1802 році Олександр I, заради виправлення ситуації, змушений підписати наказ про створення окремого відомчого органу, який би займався виключно справами освіти - Міністерства Народної освіти. Пом'якшення політичного клімату в державі, увага з боку урядовців до потреб освітньої галузі, а також кризова ситуація в ній - спонукали католицьку частину суспільства до рішучих дій, направлених на відновлення мережі освітніх закладів.

Розгалужена мережа католицьких закладів освіти на території України, що входила до складу Російської імперії, потребувала значного фінансування. Питання в значній мірі вирішувалось за рахунок створення едукативних фондусів – маєтків, які приватні особи з благочинною метою передавали на утримання навчального закладу. Такий вид добродійної

діяльності формувалася протягом кількох століть і зрештою став традиційним проявом шляхетської честі та гідності. Дана система спочатку була характерна для південно-західних губерній Російської імперії. Але згодом ця практика почала діяти і в інших регіонах України, що перебували в складі імперії. Значного успіху в справі фінансування навчальних закладів досяг Тадеуш Чацький, який з 1803 року став візитатором шкіл Волинської, Київської та Подільської губерній. Він запропонував подушний едукативний збір по 1 рублю з кожної ревізької душі. Це нововведення дозволило місцевим жителям Києва заснувати гімназію, в Вінниці це допомогло утримувати гімназію і училища Поділля. Також нащадку волинського аристократичного роду, який більшу частину свого майна і доходів передавав на потреби освіти, вдалося домовитися з волинським католицьким духовенством, про утримання при кожному костелі в губернії школи коштами церкви. Саме завдяки такій ініціативі в Волинській губернії відкрито 85 приходських шкіл, в Подільській – 26, і в Київській – 15 [15, с.3-5].

З початком XIX ст. католицька освіта переживає часи злету. Хоча вона фактично не фінансувалася з державного фонду, але в той же час новий адміністративний апарат Російської імперії, не готовий був до корінних перебудов місцевого устрою. Стосувалося це і освіти. Чиновники не мали можливості за такий короткий час облаштувати на приєднаній території відповідну кількість навчальних закладів, які б задовольняли потреби суспільства. Не вистачало і кваліфікованих педагогічних кадрів православного віросповідання. Відповідно, певний час, самодержавство виявляло певну толерантність в освітньому питанні. Але згодом, укріпивши свої позиції в регіоні, зміцнивши владу над приєднаними землями, самодержавство, користуючись вдалим моментом, що пов'язаний був з польським повстанням 1830-1831 років, приймає рішення про ліквідацію католицьких закладів освіти і їх реорганізацію в православні школи, училища, ліцеї, академії. Таким чином, розгалужена, добре організована католицька освітня мережа, з якісною системою навчання, фактично була знищена в українських землях, що входили до складу Російської імперії на початку 30-х років XIX ст. Спроби Риму в подальшому діалозі з представниками російської влади з приводу прав католицької конфесії в імперії, не увінчалися значним успіхом. Навіть конкордат 1847 року між римським двором і урядом російської імперії, який вважався значним кроком вперед в пошуку компромісу між двома сторонами, не вирішив всіх спірних питань, в тому числі і в галузі освіти.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Анохіна Л. З історії освіти у м. Вінниці (II пол. XIX – поч. XX ст.) /Л.С.Анохіна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://muzey.vn.ua/node/106>.
- 2.Гожалчинский А. Иезуитские школы в юго-западной России / А.Гожальчинский // Труды Киевской Духовной Академии. – Киев, 1869. - № 4. - С. 85-127.
- 3.Голдак Т. Українські освітні навчальні заклади Перемишля XIX – першої третини XX століття /Т.Голдак // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Серія «Історія». – 2010. – Вип.1. - С.55-62.
- 4.Голій Р.В. Вплив церковно-державних відносин на розвиток василіанських навчальних закладів у Волинській губернії наприкінці XVIII - у першій третині XIX ст./ Р.В.Голій // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. Випуск 4. – С.36-41.
- 5.Діанова Н.М. Роль католицького населення у розвитку міст Південної України в першій половині XIX ст./ Н.М.Діанова // Записки історичного факультету. – Одеса, 2008. – Випуск 19. - С.171-181
- 6.Задорожнюк А. Старий Кам'янець: від єзуїтського колегіуму до історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (архітектурний і освітній аспекти) / А.Б.Задорожнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. — Т.13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. — С.337-346.
- 7.Коляденко С. Кременецький ліцей у системі освіти Волині (XIX – 30-ті рр. XX ст. / С.Коляденко. – Житомир, 2002. – 131 с.
- 8.Малик В. Педагогічні особливості шкільної системи освіти та особистісно зорієнтоване навчання ордену єзуїтів / В.Малик // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць. – Переяслав-

Хмельницький, 2012. – Випуск 24. – С.204-208

9. Місяевич І. Бібліотеки повітових дворянських училищ Волинської губернії першої половини XIX ст./ І.В. Місяевич // Вісник Книжкової палати. - 2008. - № 6. – С.29-32.

10. Ноткина О. Аббат Николь – первый директор Ришельевского лицея. Библиографический указатель / О.Ю. Ноткина // Вісник Одеського національного університету. Збірник наукових праць. - Одеса, 2007. – Т.1 – Вип.4: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С.96-107.

11. Петрович В.В. Становлення та розвиток освітніх закладів міста Володимира XVI – XVIII ст./ В.В. Петрович // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історія України. – Луцьк, 2010. – Випуск 22. – С.20-25.

12. Покровский О. Стислий нарис Історії Ришельєвського лицю // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2001. - № 6. - С.275-277.

13. Полевщикова Е. Французы в учебных заведениях Одессы. 1803-1822 гг. // Французский ежегодник 2011: Франкоязычные гувернеры в Европе XVII-XIX вв. - Под ред. А.В. Чудинова и В.С. Ржеуцкого. - С.110 – 126.

14. Сейко Н.А. Добродійність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.)/ Н.А. Сейко. – Житомир: ЖДУ, 2006. – 318 с.

15. Сейко Н.А. Співпраця Тадеуша Чацького з католицьким духовенством у справі благодійної підтримки навчальних закладів Правобережжя (початок XIX століття) / Н.А. Сейко // Науковий вісник Донбасу. Електронне наукове видання. – Луганськ, 2012. – Випуск 1(17). – С.1-12.

16. Шиханов Р. Внесок біржових комітетів Південної України у розвиток комерційної освіти // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. – 1999. – Випуск V. – С.3-5.

17. Товариство Ісуса в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jesuit-ua.org/>

О. ВАКОВЕЦКАЯ

CATHOLIC EDUCATION IN UKRAINE IN THE LATE XVIII - MOON XIX CENTURY

The paper highlights the features of the Catholic education system in Ukraine. Particular attention is paid to the characteristics of certain types of educational Catholic schools. The process of the Catholic schools in the late eighteenth - early nineteenth century.

Key words: school, Jesuit college, education, education Commission, fundush.

О. БАКОВЕЦКАЯ

КАТОЛИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УКРАИНЕ В КОНЦЕ XVIII – ПЕРВАЯ ЧЕТВЕРТЬ XIX ст.

В статье освещены особенности католической системы образования в Украине. Особое внимание уделено характеристике отдельных типов католических учебных заведений. Определены этапы развития католических учебных заведений в конце XVIII – начале XIX столетий.

Ключевые слова: школа, иезуитский коллегіум, система образования, едукациональная комиссия, фундуш.